ATHARI ZA RUNYANKOLE-RUKHIGA KATIKA UANDISHI WA INSHA ZA KISWAHILI MIONGONI MW A WANAFUNZI WA SHULE ZA UPILI WILA Y ANI KABALE

NA

MUSIIMENT A DONATH

17/A/BAED/1442/F

UTAFITI AMBAO UMETOLEWA KUTOSHELEZA BAADHI *YA* MAHITA.JI YA KUHITIMU SHAHADA YA SAN AA NA ELIMU

CHUO KIKUU CHA KABALE

FEBRUARI, 2021

UNGAMO

Mimi **Musiimenta Donath,** nambari ya usajili **l 7/A/BAED/1442/F** nahakikisha kwamba kazi ya utafiti huu ni yangu na hakuna mtu yeyote aliyewahi kuiwasilisha katika chuo kingine kwa mahitaji ya shahada ya elimu ya sekondari.

Saini.f~... **Tarehe:03/30/2021**

MUSIIMENTA DONATH

(Mwanafunzi)

IDHINI

Tasnifu hii imewasilishwa kutahiniwa kwa idhini yangu kama msimamizi aliyeteuliwa na

kitivo cha elimu cha chuo kikuu cha Kabale.

***03/03/*2021**

Tarehe ----------

BWANA: MULEI MARTIN

Saini. ~

(Msimamizi)

TABARUKU

Tasnifu ya kazi hii imetolewa kwa heshima ya wazazi wangu wapendwa yaani Baba yangu **BwanaBamparana James** na mama yangu Bi **Lovence Bamparana.**

SHUKURANI

Ninamshukuru Mungu ambaye ameniwezesha kukamilisha masomo yangu. Bila nguvu zake singeweza kujifanyia chochote.Aidha, ningependa kutoa shukrani zangu za dhati kwa msimamizi wangu Bwana Mulei Martin aliyechukua muda wake kunielekeza hadi mwisho wa kukamilisha utafiti huu, sina la kumlipa ila ninaomba Mola amzidishie hekima na maisha marefu na kumlipa yote anayohitaji maishani mwake. Shukrani zingine ziwaendee wahadhiri wangu wa isimu na fasihi katika idara ya Kiswahili ya Chuo Kikuu cha Kabale.Namshukuru Profesa Mukama, Bi Aidah Mutenyo, na Bwana Innocent Agaba walionifundisha chuoni hadi mwisho wa masomo na kozi hii.

Siwezi kuwasahau wazazi wangu wapendwa waliofanyajuu chini kuona kuwa ninaelimika na kuwa msichana wa manufaa kwa family najamii nzima. Mungu awabariki na mali mlioekeza kwangu na kuwaongezea zaidi. Pia rafiki yangu Bwana Tayebwa Ali ambaye amenishauri katika kozi yangu na kunisazidia kwa kila aina mwenyezi mungu ambarike sana.

Kwa jumla kila mtu alienisaidia katika mchakatowa kujifunza na kufanya utafiti huu nawashukuru nyote, munguabaki nanyi na awabariki sana.

YALIYOMO

UNGAMO i
IDHINl ii
SHUKURANI iv
MAELEZO YA MAN ENO MUHIMU NA VIFUPISHO vii
SURA YA KWANZA I
1.1 Usu Ii wa Utafiti 1
1.2 Suala la utafiti 3
1.3 Malengo ya utafiti 4
1.4 Maswali ya utafiti 4
1.5 Madhun1uni ya Utafiti 4
1.6 Upeov,1a utafiti 4
SURA YA PILI 6
MAPITIO YA MAANDISHI 6
2.1 Athari ya Lugha ya Kwanza katika uandishi wa insha za lugha ya pili 6
2.2 Maelezo ya athari zinazojitokeza katika uandishi wa insha za Kiswahili za wanafunzi.8
2.3 Ufafanuzi waVyanzo vya Makosa Mbalimbali 9
SURA YA TATU 11
MBINU ZA UTAFITI 11
3.0 Utangulizi 11
3.1 Muundo wa utafiti 11
3 .2 Eneo la utafiti .....I 1
3.3 Aina ya utafiti 11
3.4 Sampuli ya utafiti 11
3.5 Ukusanyajiwa Data 12
3.6 Vifaa vya ukusanyaji wa data 13
SURA YA NNE 14
4.1 Athari za Lugha ya Kinyankole-Kikiiga katika insha za wanafunzi 14
4.2 Kueleza athari za Kinyankore -Kikiga katika insha za wanafunzi 15
4.2.1 Kuhamisha kanuni ya sentensi ya LI katikaL2 16
4.2.2Kubadilishana kwa fonimu au sauti 16

--1.2.3 Matumizi ya Msamiati kutoka Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili sanifu 17
4.2.4. Kuhamisha maana ya maneno ya Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili. 17
4.2.5. Ukiukaji wa Sheria za Lugha Lengwa 18
4.3 Hitimisho 18
MUHTASARI, MATOKEO, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO 19
5.1 Utangulizi 19
5.2 Muhtasari 19
5.3 Matokeo 19
5.3.1 Kutambua athari za kikiiga katika uandishi wa insha za wanafunzi 19
5.3.2.1 Umilisi wa chini wa Walimu na wanafunzi 20
5.3.2.2 Mbinu za kufundishia 20
5.3.2.3Vifaa kufundishia 20
5.3.2.4 Misimamo hasi 21
5.3.2.5 Mifumo ya sera za serikali 21
5.3.2.6 Vifaa vya ujifunzaji 21
5.3.2.7Lugha ya n1azingira 21
5.3.2.8Ukuruba wakanuni na maumbo yalugha kati ya Kinyankore-Kikiga na Kiswahili21
5.3.2.9 Uhamishaji wa viambishi 22
5.4 Hitin1isho 22
5. 5 Mapendekezo 22
MAREJEO 24
KIAMBATISHO 1: HOJAJf 25
KIAMBATISHO 2: MJARABU 26
Muda: SAA MOJA 26
KIAMBATISHO 3: MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA MJARABU 28
KIAMBATISHO 4: MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA INSHA 30
Huu ni mwongozo wa kusahihisha insha za kiswahili zilizotalajiwa 33
SA RUFI 33
MTINDO 33
MSAMIATI 34
MAUDHUI 34
ALAMA ZA KUSAHIHISHIA 34

MAELEZO YA MANENO MUHIMU NA VIFUPISHO

Ll: Lugha chanzi/ lugha mame.

L2: Lugha ya pili au lugha lengwa. **KT:**

Kundi tenzi.

KN: Kundi nomino.

Lugha ya kwanza: Lugha chanzi inayozungumziwa na wanafunzi.

Lugha ya pili: Lugha lengwa ambayo wanafunzi wanajifunza.

Ujifunzaji: Upataji na uelewaji wa kitu fulani.

Ufundishaji: Kuelewa na kuoata matumizi ya kitu fulani.

Mchakato wa ujifunzaji: Huku ni kutaka kujua na kuelewa kitu Fulani kwa kupitia mtindo maalum.

Msamiati: Maneno mapya yanayotuliwa kutumika.

Umilisi: Ujuzi wa mambo fulani

SURA YA KWANZA

1.0 Utangulizi

Sura hii Inajadili taarifa za msingi za utafiti kuhusuusuli, suala la utafiti, malengo, maswali ya utafiti na upeo wa utafiti.

1.1 Usuli wa Utafiti

Lugha ni sehemu mojawapo ya sehemu ya maisha ya binadamu. Lugha hutumika kufanikisha mawasiliano baina ya binadamu Lugha pia inasababisha mahusiano ya kitaifa na kimataifa kati ya watu. Ni jambo la kawaida kwa watu kutambua wale ambao wanazungumza lugha moja wao wenyewe (Gathumbi & Masemde, 2005). Mbali ya kuwa njia ya mawasiliano, pia ni njia ya kupata elimu, kazi na kushiriki katika ujenzi wa taifa. Kutoka kuenea kwa teknolojia mpya duniani kote, dunia inaonekana kuzidi kuwa ndogo sana. Hali hii imesababisha watu kujifunza na kutumia lugha zaidi ya moja kwa ajili ya mahusiano na mawasiliano.

Runyankore-Kikiga ni lugha ya Kibantu katika familia ya Niger-Kongo. Lugha ya kukutana na kujadili maswala muhimu yanayoathiri eneo lao na kundi linajulikana kama Nyankore, Nkore.mahali ambapo maamuzi muhimu kuhusu familia na watu Orunyankole. Hata hivyo, inajulikana kama Orunyankore kwa jinsi walivyotengenezwa. Lugha ambazo zinahusiana sana na Kinyankore-Kikiga na maadhimisho ya likizo ya Krismasi ambayo kawaida hufanyika ni pamoja na: Runyoro na Rutooro (yote yanazungumzwa katika sehemu ya magharibi mwa Uganda. (Okpewho 1992).

Utafiti huu unahusu ujifunzaji na rnatumizi ya lugha ya pili ambapo inathihirishwa athari za lugha ya kwanza (LI) katika ujifunzaji na matumzi ya lugha ya pili (L2). Kwa mujibu wa tafiti za awali, upataji wa lugha ya pili mara nyingi huonekana kama utaratibu ambao hutofautiana kutoka kujifunza lugha ya kwanza mara nyingi inadhaniwa kuwa sababu ya uwezo wa mtu kushawishika iii kupata lugha ya pili (kama vile rnotisha) hazina jukumu katika ukuaji wa lugha ya kwanza (Dornyei, 2001 na Bley- Vroman, 1990). Wanaisimu saikolojia nao wanadai kuwa lugha mbili huathiriana, hata wakati wa uchakataji wa lugha maalum (Dijkstra & Yan Heuven, 2002).

Tofauti katika upataji wa lugha ya pili umehusishwa na mambo kadhaa, ikiwa ni pamoja na umri wa upataji wa lugha ya pili, tajiriba ya matumizi ya lugha ya kwanza au ya pili, umilisi wa lugha ya kwanza, uzoefu wa matumizi ya lugha aidha ya kwanza au ya pili. Aidha, Birdsong (2005) aligundua uhusiano imara kati ya umri ambao mwanafunzi alitarajiwa kujifunza lugha ya pili na ngazi ya mwisho ya kupata Lugha ya pili kifonolojia na kirnofosintaksia kutokana na umri, umilisi,na maizngira anamoishi mwanafunzi. Mwanafunzi huanza kujifunza lugha ya pili bila kujikita katika jambo lolote, na kwa njia ya mkusanyiko wa kutosha wa vyombo, ustadi wa lugha lengwa, hatimaye anapata mwingiliano wa kutosha na kujikuta katika ngazi fulani ya ustadi (Dulay, Burt & Krashen, 1982 na Ellis, 1984)

Tafiti mbalimbali zimefanywa kudhihirisha athari za ujifunzaji na matumizi ya lugha ya pili. Miongoni mwa athari hizo ni athari za L 1 katika matumzi ya L2 katika Nyanja anuwai za fonolojia, mofolojia, sintaksia na sementiki. Miongoni mwa tafiti hizo ni Mulei, (2014) aliyefanya utafiti juu ya athari za Kigisu katika lugha ya mazungumzo kwa Kiswahili, Mkumba, 20 I 5. Lusesa. J (2013) nakadhalika. Katika mapendekezo yao, wanapendekeza tafiti kadha wa kadha kuhusiana na athari ya LI kwa L2 ili kuwezesha wanafunzi wanaoathirika kutambua athari zao iii kuweza kujenga misingi ya ujifunzaji wa L2. Hali hii ilitetewa na Corder, 1972. anayedai kuwa mwanafunzi anapofanya makosa, anaanza kujifunza na anatambua makosa na kukosao anapata umilisi wa lugha anayojifunza.

Changamoto nyingi zinazowakabili wanafunzi wakati wa kuandika insha za Kiswahili kati ya wanafunzi ni pamoja na; Aliniarifu kwenye kitabu cha uso (sio sawa) badala ya yeye aliniongeza kama rafiki kwenye facebook.(Sahihi), nikamuuliza atoe bei lakini akasema hapana (si sahihi) badala ya Nikamuuliza kupunguza bei lakini alisema hapana (sahihi) na babu yangu amekufa mwaka jana (si sahihi). Badala ya babu yangu alikufa mwaka uliopita (sahihi), Nunan, D. (2003).

Katika upatikanaji wa lugha ya pili kwa mfano Kiswahili, uandishi ni ujuzi muhimu wa kujua. Licha ya hiyo. Baker na Westrup (2003), anasema kwamba uandishi wa insha za Kiswahili hautathiminiwa; waalimu kawaida hupuuza ustadi na kuzingatia maeneo mengine na nyanja za kujifunza lugha kama vile kuongea au msamiati. Huo ulikuwa ukweli katika hali ya Elimu ya Kiswahili katika shule za upili nchini Uganda. Walakini, katika shule nyingi za sekondari wilayani kabale, uwezo wa wanafunzi wa kuandika insha za Kiswahili

unathaminiwa na imekuwa kigezo katika kutathmini utendaji wa lugha. Walakini hii haijafikia viwango vilivyohitajika.

Katika kuandika changamoto za utunzi wa Kiswahili zinapaswa kukubalika (Iqbal, 2012: 56) lakini kwa lugha ya mawasiliano na katika shughuli za kuongea kama kuiga, kujibu hoja za maneno na mazungumzo ya maingiliano. Uwasilishaji wa mdomo wa yaliyomo unapaswa kuwa wa vitendo na wa kufanya kazi katika maisha halisi. Maoni sahihi pia yanapaswa kutolewa, lakini mtu haipaswi kuvuruga mchakato wa mawasiliano kwa njia ya kuandika kwani hii itakataza mawasiliano zaidi ya maneno

Kutokana na mapendekezo hayo, utafiti huu utachunguza athari za LI kwa L2 Kwa kuwa kujifunza kwa lugha ya kigeni huchukuliwa kama mchakato mgumu sana, kumekuwa na hali kubwa ya utafiti kuchunguza athari za Runyakole Rukiga (lugha ya kimama) kwa kuandika lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi. Kwa sababu ya tofauti kati ya lugha mbili (]ugha ya kigeni na lugha ya asili) hufanya mwanafunzi kuona ugumu mkubwa katika kujifunza na kutumia sheria ya lugha za kigeni. Kuingilia kwa Lugha ya kimama (pia inayojulikana kama uhamisho lugha) inahusu wasemaji au waandishi hutumia maarifa na lugha yao kuadika lugha ya pili au ya kigeni.

1.2 Suala la utafiti.

Ujifunzaji na matumizi ya lugha hukumbwa na vikwazo mbalimbali. Miongoni mwa vikwazo hivyo ni vile vya athari za lugha mama kwa lugha ya pili. Kiswahili hufundiswa katika shule za upilikama somo la lazima kwa kidato cha kwanza na pili na somo la hiari kwa kidato cha tatu, nne, tano na sita. (Mulei, 2014 na NCDC, 2019). Hata hivyo, matokeo ya ujifunzaji yanayotokana na ufundishaji. yameripotiwa kuathirika na umilisi wa lugha ya kwanza ambao hujitokeza katika L2 katika maandishi ya insha za wanafunzi. Mbali na kuwepo kwa madai haya, athari za Kinyankore Kikiga katika uandishi wa insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wa shule za upili na kiasi ambacho lugha ya Kinyankore-Kikiga huathiri uandishi wa insha hazijulikani. Kwa hiyo, utafiti huu ulichunguza athari za Kinyonkore- Kikiiga katika uandishi wa insha iii kubainisha athari za lugha ya kwanza katika L2 ambayo hujitokeza katika mchakato wa ujifunzaji miongoni mwa wanafunzi wa shule za upili wilayani Kabale.

1.3 Malengo ya utafiti

Utaftti huu uliongozwa na malengo yafuatayo;

I) Kutambua athari za Runyankole- Rukiiga kwenye uandishi wa insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi

2)Kueleza athari zinazojitokeza katika uandishi wa insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi.

3) Kuelezavyanzo vya athari katika uandishi wa insha na wanafunzi.

1.4 Maswali ya utafiti

Kwa kuzingatia malengo ya utafiti, utafiti huu uliongozwa na maswali ya utafiti yafuatayo;

I. Ni athari gani zinazojitokeza kwenye utungaji wa insha za Kiswahili?

2. Je, unaweza kueleza juu athari hizo jinsi zinavyojitokeza katika maandishi ya insha za wanafunzi ambao LI ni Kinyankole-Kijiga?

3. Je, unaweza kueleza vyanzovya athari za Kinyankole-Kijiga katika uandishi wa insha zawanafunzi.

1.5 Madhumuni ya Utafiti.

Utafiti huu utachangia taarifa kwa maandishi ya sasa juu ya athari za Runyankole Rukiiga kwenye utungaji wa insha za lugha ya Kiswahili katika shule za sekondari katika manispaa Kabale. Zaidi ya hayo, utafiti huu utachangia kwa njia ambayo inaweza kutumika kuandika insha za lugha ya Kiswahili bila kufanya makosa na wanafunzi katika shule za sekondari katika manispaa ya Kabale na kuchangiataaluma ya ujifunzaji na upataji wa lugha ya pili.

1.6 Upeowa utafiti.

Utafiti ulijadili athari za Kinyankole Kikiga katika uandishi wa insha za lugha ya Kiswahili katika shule za sekondari katika manispaa ya Kabale. Utafiti huu utafanyika kwa shule tatu za sekondari zitakazoteuliwa katika manispaa ya Kabale yaani; Shule ya upili ya Kabale, Shule ya sekondari ya Ndorwa na Shule ya Upili ya Rock, yoteyaliyomo katika manispaa Kabale kutoka kwa jumla ya shule 3 za sekondari, Utafiti utachunguza athari za Runyankole Rukiiga katika kuandika insha za Kiswahili na baadhi ya makosa ambayo hufanywa na wanafunzi wakati wa kuandika insha za Kiswahili. Utafiti huu ulifanyika miongoni mwa wanafunzi wa kidato cha nne na sita ambao wanamalizia masomo yao katika viwango vya 'O na A'.

Uchaguzi huu ulitokana na kuwa wanafunzo wa kidato cha kwanza na pili hawana umilisi na **pili** kwa sababu ya UVIKO-I 9 wanafunzi wa vidato vingine hawapo shuleni.

SURA YA PILI

MAPITIO YA MAANDISHI

2.0 Utangulizi

Sura hii inashughulikia na mapitio uandishi ya watafiti wa awali na wasomi kuhusiana na mada ya utafiti ambayo ni uchunguzi wa athari za kinyankole kikiga kwenye utungaji wa insha za lugha ya Kiswahili.

2.1 Athari ya Lugha ya Kwanza katika uandishi wa insha za lugha ya pili

Mulei (2014), alifanya utafiti juu ya athari za Kigisu katika lugha ya mazungumzo kwa Kiswahili na kutambua kuwa wanafunzi walikuwa na makosa ya kitahajia, kimatamshi, na uhamishaji wa rnisarniati kutoka LI na L2. Utafiti huu ulipendekeza tafiti zingine kufanywa kutambua athari zainazojitokeza katika matumzi ya Kiswahili katika lugha za kijamii. Utafiti wake ulichangia kuonyesha athari za LI katika L2. Hata hivyo utafiti wake ulifanywa wilayani mbale, na huu ulifanywa *wilayani* Kabale. Utafiti huu utachunguza athari za Kinyankole-Kikiiga katika uandishi ya insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi katika rnanisipaa ya kabale, Uganda.

Akichambua insha za wanafunzi kuhusiana na makosa yanayotokana na athari za lugha za Kibukusu, Were (1996), alibainisha kwamba lugha ya Kibukusu ilisababisha viwango vikubwa vya makosa yanayopatikana katika insha za wanafunzi hasa makosa ya tahajia na msamiati. Kazi ya msomi huyu ilimwongoza mtafiti kutambua baadhi ya vyanzo vya makosa katika lugha ya Kiswahili kama yanavyojitokeza katika maandishi ya insha za wanafunzi ambao LI ni Kinyankole- KikigaUtafiti wake ulitofautiana na utafiti huu kwa sababu utafiti huu haukuchunguza vyanzo vya athari mbali utarnbuzi wa athari zinazojitokeza na jinsi zinavyoathiri uandishi wa insha miongoni rnwa wanafunzi wa Kiswahili wilayani Kabale, Uganda.

Wilkins (1972), katika utafiti wake kuhusu athari za lugha mame katika L2 aligundua kuwa makosa ya matamshi, tahaj ia, sarufi na msamiati yana mtindo wa kujitokeza katika lugha za wahusika mbalimbali. Hivyo, kutokana na ushahidi wa kasoro ama dosari za lugha. pana uwezekano wa kuainisha athari za lugha ya mama katika lugha ya pili. alipendekeza kwamba

mazungumzo na maandishi ya mwanafunzi anayejifunza lugha ya kigeni yakichunguzwa, hapana shaka kwamba baadhi ya kasoro zina chanzo chake katika lugha ya mama. Mapendekezo yake yalimwongoza mtafiti kwa sababu ulitoa msingi wa kufanya utafiti wa athari za Lugha ya mama kwa ujifunzaji wa Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wa shule za upili wilayani Kabale. Utafiti huu ni wa manufaa kwa kuwa ulitupa msingi wa kuelewa chanzo cha makosa yanayofanywa na wanafunzi. Hata hivyo, utafiti huu ni tofauti na wake kwa njia mbili: Kwanza, utafiti huu umejikita katika athari za lugha ya mame kwa mwanafunzi anayejifunza lugha ya pili ilhali wetu ulijikita katika athari za kikiiga katika uandishi wa insha za wanafunzi na makosa yatokanayo na lugha ya kikiiga katika insha hizo.

Adolph (20 I I) katika makala yake anaelezea changamoto anazopitia mwalimu anayefundisha lugha ya Kiingereza kama lugha ya pili kwa watu wazima. Alitambulisha changamoto kuu mbili anazopitia mwalimu wakati wa kufundisha lugha ya Kiingereza kama lugha ya pili. Alieleza kuwa wanafunzi wa lugha ya pili hupata utata wa kimatamshi na kisarufi wakati wanapojifunza lugha ya pili. Aidha alielezea kuwa utata huo ulitokana na ukomavu wa lugha yao ya Kwanza, umri wao na tajiriba waliyo nayo ya lugha mama. Alifafanua kuwa kutokana na tajiriba ya lugha mama, wanafunzi hujikuta wakihamisha mfumo lugha mame katika lugha ya pili. Utafiti wa Adolph unatofautiana na kazi yangu kwa sababu ulichunguza changamoto anazozipata mwalimu anayefundisha lugha ya Kiingereza kama lugha ya pili. Kazi yangu ilijihusisha na jinsi arnbavyo Kinyankore-Kikiiga kinavyoathiri uandishi wa insha za Lugha ya Kiswahili karna lugha ya pili.

Musa (2008) katika utafiti wake waathari za lugha ya Kigweno katika Kiswahili na jinsi kinavyoathiri rnatokea rnabaya ya Kiswahili, alitambua makosa ya kitahajia, rnsamiati na kisarufi kutokana na Li iliathiri matumizi ya ya Kiswahili kimaandishi .. lngawa utafiti huu ulishughulikia athari za LI kwa L2. utafiti wa Musa unatofautiana na utafiti wangu kwa sababu yeye alishughulikia athari za Lugha ya Kigweno katika Kiswahili na jinsi kinavyoathiri matokeo mabaya ya mtihani wa Kiswahili wa kitaifa katika kidato cha nne, huku utafiti wangu ukishughulikia athari za Lugha ya Kinyankole-Kikiga katika uandishi wa insha za Kiswahili miongoni rnwa wanafunzi wa shule za upili katika manisipaa ya kabale. Aidha utafiti wake ulichunguza makosa ya kitahajia, rnsamiati na kisarufi, huku utafiti wangu ukichunguza. . Hata hivyo utafiti huo utachangia pakubwa katika kumwongoza mtafiti kutambua athari za Kikiga katika lugha ya maandishi wa insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wa shule za wilayani kabale katika upataji na uandishi wa lugha ya Kiswahili

kama L2 hasa kutambua mwingiliano wa lugha ya Kikiga katika uandishi wa insha za Kiswahili na wanafunzi.

Gaiza (2011) akionyesha jinsi wanafunzi wanavyopata L2. aligundua kuwa wanafunzi hupata lugha ya pili kwa kutumia ufasaha wa lugha ya kwanza, ujumuishaji wa mbinu ya ujifunzaji au kutambua ufasaha wa lugha ya pili. Maelekezo yake yalimwezesha mtafiti kutambua athari za LI katika Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wanaojifunza Kiswahili wilayani kabale na kutambua hali ya ujumuishaji jinsi inavyojitokeza na kuathiri matumizi ya lugha ya Kiswahili.

2.2 Maelezo ya athari zinazojitokeza katika uandishi wa insha za Kiswahili za wanafunzi.

Mutungu (2001). akichunguza makosa ya kileksia yanayoj itokeza katika insha za wanafunzi wa shule za upili wilayani Kiambu, aligundua kuwa makosa mengi yaliyojitokeza kwenye insha za wanafunzi yanatokana na athari ya lugha ya kwanza, kutojua mipaka ya sheria, tafsiri na utohozi usiofaa, upungufu wa misamiati na mbinu dhaifu za ufundishaji. Utafiti wa mtaalamu huyu ulikuwa wa manufaa kwa kuwa ulitupa vyanzo vya makosa katika lugha ya Kiswahili. Utafiti wake unahusiana na wangu katika mbinu za ukusanyaji wa data. Mtaalamu huyu alitumia uandishi wa insha katika ukusanyaji wa data sawa na mimi ambao lilitumia uandishi wa insha katika ukusanyaji wa data. cha pili kama watafitiwa ilhali utafiti wetu uliwatumia wanafunzi wa kidato cha nne kama watafitiwa; tatu, mtaalamu huyu alijikita.

Mbaabu (1995). akichunguza maingiliano ya lugha za kwanza na Kiswahili sanifu, alitambua kuwa makosa yanayofanywa na watu yanaweza kugawanywa katika makundi manne ambayo ni kundi la kimatamshi, kisarufi, kimaana na kimaandishi. Makundi haya manne huingiliana kiasi kwamba kosa la kimatamshi linaweza pia kuwa la kisarufi na linaweza kuathiri maana ya matamshi au maandishi kama nilivyo tambua katika insha za wanafunzi wangu.

Moshi (1971). alichunguza maneno ya Kiswahili na Kiingereza yaliyokopwa na lugha ya Kiganda. Alishughulikia athari ya hizi lugha katika vima vya kifonolojia na mofolojia.

Alitilia mkazo kuwa lugha za Kiafrika sharti zikope iii kukabiliana na hali ya mpito ambayo inahitaji Waafrika kubadilishana mifumo yao ya kisiasa, kijamii na kiuchumi iii iwiane na msukumo wa mahitaji ya kisiasa. Utafiti wake Moshi (1971) ulitusaidia katika utafiti wetu **kwa** kugundua kuwa watafitiwa waliathiriwa na lugha ya Kiingereza na Sheng katika uandishi wao na hatimaye kuchangia makosa katika matumizi ya Kiswahili. Hata hivyo, kazi hiyo ilitofautiana na utafiti wetu kwa kuwa wakati msomi huyo aliangazia maneno katika lugha mbili (Kiswahili na Kiingereza) yanayokopwa na lugha ya Kiganda, sisi tulishughulikia athari ya lugha ya kikiiga na makosa ya uandishi katika insha za lugha ya Kiswahili hasa kwa wanafunzi wa shule za upili zilizoyeuliwa katika manisipaa ya kabale.

Mukuria (2002), anadai kuwa nomino nyingi za mkopo katika Kiswahili hazina viambishi na hivyo hali hii huzua utata wa kuziainisha katika makundi hasa kwa wanafunzi wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Pia, nomino zingine zinaweza kuwa na viambishi sawa lakini zikizingatia uwiano wa kisarufi usiolingana na makundi husika ya nomino, kama nilivy otambua katika kazi za watafitiwa wangu.

Ryanga (2000), anaeleza kuwa kukuza Kiswahili kama lugha ya taifa kuandamane na ukuzaji wa msamiati wa lugha za kienyeji iii ziweze kusaidiwa kutumika katika miktadha mbalimbali ya kisiasa, hasa katika karne hii ya ishirini na rnoja . Aidha. aliongezea kuwa, hali hii ingewezesha kuingiliana na dhana mpya za kiteknolojia katika matumizi, hasa ya karne hii ya

2.3 Ufafanuzi waVyanzo vya Makosa Mbalimbali

Furaha (200 I), alishughulikia vyanzo vya makosa ya kisintaksia katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili miongoni mwa Waidakho. Madhumuni ya utafiti huo yalikuwa kujua iwapo Kiidakho. kama lugha moja ya kwanza, huathiri ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili katika ngazi ya kisintaksia miongoni mwa wanafunzi katika lkolomani wilaya ya Kakamega, mkoa wa Magharibi mwa Kenya. Kutokana na matokeo ya utafiti na mjadala uliofanyika katika ripoti hii, ni dhahiri kwamba Kiidakho kama lugha ya kwanza kwa msemaji ambaye anajifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili husababisha makosa ya kisintaksia.Utafiti huu unakaribiana na wetu ambao una husu Athari za Kinyankore-Kikiga katika insha za wanafunzi ambapo Kinyankore-Kikiga kama lugha mama ya wanafunzi husababisha makosa ya kisintaksia yaani hupotoa muundo wa sentensi za isha za wanafunzi.

Ontieri (20 I 0), akiangazia makosa katika insha za wanafunzi wa shule za up ili (Wilaya ya Nakuru) aligundua kuwa wanafunzi husika walitumia lugha iliyovurugika kutokana na makosa ya kisarufi, kitahajia na kimsamiati. Jambo hili hupelekea watahiniwa kupoteza alama nyingi wakati wa kusahihishiwa kazi zao. Utafiti wake hukaribiana na wetu kwa sababu Wanafunzi wa Kabale hutumia Kinyankore-Kikiga ambayo lugha hii ilivuruga na kuathiri kazi zao yaani: kisarufi, kitahajia

Hermes (1972), akiangazia makosa yanayofanywa na wanafunzi wanapozungumza na kuandika. Aligundua kuwa makosa hutokea kwa kuacha baadhi ya elementi zinazohitajika au kuongeza elementi zisizohitajika au kuchagua elementi isiyo sahihi au kupanga maneno visivyo. Aliendelea kusema kuwa njia hizi pekee hazitoshi katika kuchanganua makosa yanayofanywa na wanafunzi. Tanzu za mofolojia, sintaksia na leksia sharti zihusishwe katika uchanganuzi makosa. Kazi hii ilitoa mwanga kwa utafiti huu kwa sababu wanafunzi walia cha baadhi ya silabi, waliingiza silibi zilizokuwa hazihitajiki ambacho kilivuluga kazi hasa hasa insha zao.

SURA YA TATU

MBINU ZA UT AFITI

3.0 Utangulizi

Sura hii ilishughulikia mbinu za utafiti zilizotumiwa katika ukusanyaji na uchanganuzi wa data. Mtafiti alionyesha mbinu na vifaa vilivyotumiwa katika ukusanyaji na uchambuzi wa data iliyokusanywa kutoka nyanjani.

3.1 Muundo wa utafiti

Utafiti huu ulikuwa unawalenga wanafunzi wa kidato cha nne na sita ambao wanashughulikia uandishi wa insha na walimu wao watatu. Mtafiti alimhoji kila mwanafunzi ambapo moja wao walijua Kiswahili ipasavyo kilichomletea kupata data chache.

3.2 Eneo la utafiti.

Utafiti huu ulifany wa katika manispaa ya kabale miongoni mwa wanafunzi wa shule za upili kidato cha nne ambao lugha yao chanzi ni Kinyankore-Kikiga na sasa wanajifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili. Data ilikusanywa kutoka shule tatu zilizoteuliwa mjini kabale.

3.3 Aina ya utafiti.

Utafiti huu ni utafiti tumizi. Kwa sababu hiyo, utafiti huu ulitumia aina ya utafiti wa uchunguzi arnbapo ulichunguza jinsi ambavyo lugha ya Kinyankore-Kikiga huathiri uandishi wa Kiswahili.

3.4 Sampuli ya utafiti.

Mtafiti alichagua shule tatu zilizorno katika rnanisipaa ya kabale miongoni mwa shule.kuna mashule takribani I5 ya sekondari katika manispaa ya kabale. Mtafiti ameteua mashule matatu ili yawakilishe mashule mengine kwa sababu ya Uviko wa 19. Mtafiti aliwachagua wanafunzi wa kidato cha nne ambao wanajifunza Kiswahili kama lugha ya pili katika mazingira ya shuleni, na ambao wanatumia Kiswahili shuleni na darasani. Kulikuwepo na sampuli ya aina mbili, wanafunzi na walimu kutoka katika shule zilizoteuliwa. Walimu 3 walihojiwa na mtafiti kutambua matatizo wanayopata katika ufundishaji wa wanafunzi wa kidato cha nne wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Pili, wanafunzi [30 walipewa

vipimo vilivyotumiwa kupima athari za Kikiga katika lugha ya uandishi wa insha zao za Kiswahili. Vipirno hivi vililenga kuchunguza athari za Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili kimaandishi ikijikita katika kiwango cha kiisimu, cha sarufi hasa vipengele vya tahajia, ukanushaji, mwingiliano wa maneno na sauti.

Mtafiti aliteua shule tatu kwa sababu idadi ya wanafunzi katika madarasa haya ni wachache sana. Kwa ujumla wanafunzi 30 walitumika kuwakilishi sampuli ya utafiti. Kuhusiana na kiwango cha umilisi wa Lugha ya Kiswahili, mtafiti aliwateua tu wanafunzi ambao wamekuwa wakisoma Kiswahili kutoka Kidato cha kwanza hadi kidato cha nne na mbao wanatumia Kiswahili katika shughuli zao za kawaida. Mtafiti alichagua sampuli hii kutegemea maoni ya Ellis (I 985) na selinker (1972) wanaodai kuwa katika uchunguzi wa upataji wa L2, watafiti lazima wachunguze viwango vya elimu na umilisi wa Lugha kwa wanafunzi wanaojifunza lugha husika.

3.5 Ukusanyajiwa Data.

Mtafiti alipitia rnakala, vitabu, majarida na tafiti yaliyoandikwa na kuchapishwa kuhusiana na athari za LI katika upataji wa lugha ya pili kabla kwenda nyanjani. Nyanjani, mtafiti alikusanya data miongoni mwa wanafunzi wa shule tatu za upili wilayani kabale, kutoka kwa wanafunzi wa kidato cha nne ambao lugha yao ya kwanza ni Kikiga na ambao wanajifunza na kutumia lugha ya Kiswahili katika mazungumzo. Akiwa nyanjani, mtafiti alichunguza athari za Kikiga katika lugha ya kimazungumzo na uandishi kwa Kiswahili miongoni mwa wanafunzi na watumiaji wa Kiswahili hasa kupima ufasaha wao wa matumizi ya lugha ya Kiswahili. Aliwaongoza wanafunzi kusimulia hadithi kujadiliana, kusoma, kujaza hojaji na kujibu maswali ya mazoezi na kufanya dayolojia kimapokezi ya kisarufi akizingatia vipengele teuzi vya kisarufi ukanushaji, rnwingiliano wa maneno na tahajia na sauti. Baada ya kukusanya data kutoka kwa wanafunzi, mtafiti ataandaa mdahalo na mahojiano kati ya wanafunzi na kushiriki kuwasikiliza wakijadiliana. Wahojiwa walipewa kazi ya imla kusoma na kutoa maendelezo ya maneno husika kupata athari za mwingiliano wa sauti, pia walipewa kazi ya kuandika insha kuhusu mada Fulani iii kuweza pupata athari na makosa ya kikiiga katika insha walizoziandika. Mwisho mtafiti atanukuu mazungumzo na kazi za nkisarufi za wasailiwa na kuchambua athari na rnakosa ya Kisarufi yanayofanywa na wanafunzi wanaozungumza lugha ya Kikiga na ambao ni wanafunzi wa Kiswahili kupata athari za LI kwa L2.

Mtafiti vile vile alitumia mjadala katika ukusanyaji wa data yake. Mada za mjadala zilikuwa mbili. Hii ilitokana na kwamba huenda mada moja ikawa na upungufu wa kupata data za kutosha kuhusu athari za Kinya-Kikiiga na makosa yanayopatikana katika insha za Kiswahili za wanafunzi. Mada hizi ni "Umuhimu wa kusoma magazeti, Adui wa mtu ni mtu, siku yangu ya kwanza kufika mjini kampala'.

Kwa kuchunguza sarufi na mwingiliano wa lugha, mtafiti alichunguza sentensi za wanafunzi, matumizi ya maneno muhimu kama nomino na vitenzi, sauti na ukanushaji, Iii kufanikisha sehemu hii, mtafiti alitumia maswali na majibu pamoja na mjarabu katika kila kipengele husika.

Data ya mada ya utafiti vilevile ilikusanywa kwa kutumia hojaji ya moja kwa moja na wanafunzi. Mahojiano haya yalitumika kupata msingi kamili wa mwanafunzi wa lugha ya Kiswahili na ufasaha wake katika matumizi ya lugha ya Kiswahili. Mahojiano hayo yalilenga kuchunguza athari za Kinyankore-Kikiga katika lugha ya mazungumzo na uandhi katika viwango vya kisarufi, ukanushaji, mwingiliano wa maneno na sauti. Mahojiano hayo yalikuwa ya wazi kulingana na uwezo wa mwanafunzi. Athari za Kinyankore-Kikiga katika mazungumzo kwa Kiswahili yaliyojitokeza katika mazungumzo na maandishi ya wanafunzi yatliyonukuliwa na kuchanganuliwa kwa kutambulisha athari, kuainishwa, kuelezwa na kupendekeza mbinu ya kuondokana na athari hizo.

3.6 Vifaa vya ukusanyaji wa data.

Kwa sababu data iliyokusanywa ilikuwa ya kithamano, mtafiti alitumia **hojaji, makala, mijadala, usimulizi namazoezi yauandishi wa insha** kupima ufasaha wa wasailiwa wa Kinyankore-Kikiga katika Kiswahili kupima ufasaha wa wanafunzi wa Kinyankore-Kikiga katika ukanushaji, matumizi ya nomino na vitenzi na sauti. Mwisho mwalimu aliwaongoza wanafunzi kufanya dayalojia na kusimulia hadithi, na kuandika insha fupi. Katika usimulizi, na dayalojia, mtafiti alinukuu makosa yaliyofany wa na wanafunzi na kisha kuyachanganua.

SURA YANNE

UCHANGANUZI NAUWASILISHAJIWA DAT A

4.0 Utangulizi.

Katika sura hii athari za Kinyankore-kikiga umetambuliwa, kuelezwa pamoja na vyanzo vyake kuchanganuliwa. Data za data hii zimechanganuliwa na kuwasilishwa kutegemea malengo matatu ya utafiti huu. Wanafunzi waliohusika walikiwa 30data ilikusanywa kutoka kwa wanafunzi wa kidato cha nne kutoka katika shule tatu za mnisipaa ya kabale. dta ilikusanywa kutumia insha za wanafunzi, usaili na mijadala ya walimu wa shule husika.

4.1 Athari za Lugha ya Kinyankole-Kikiiga katika insha za wanafunzi.

Kupitia kwa mijarabu ya uandishi na data za uandishi wa insha za wanafunzi kutoka kwa wanafunzi 30, pamoja na usaili wa athari za Kinyankole -Kikiga kutoka kwa walimu wa shule za upili wilayani Kabale. Wanafunzi walipewa vichwa mbalimbali vya insha na kuelezwa kuviandikia insha ya maneno kati ya 250 hadi 350. Data za uchanganuzi wa insha za wanafunzi na matokeo ya usaili wa walimu ulitambua athari za Kinaykole-Kikiga.

Athari mbalimbali za uandishi zilizotambuliwa, ziliainishwa katika makundi mbalimbali na baadaye zikasahihishwa. Tulizingatia umaratokezi wa kila athari katika kupimia asilimia ya athari. Mtafiti aliweka athari hizo pamoja kwa watafitiwa wote walioshirikishwa katika utafiti na kupiga mara mia moja. Kisha atahari hizo ziliwekwa katikajedwali ili kurahisisha usomaji wa maudhui yatokanayo na uchanganuzi wa data husika. Aghalabu uchanganuzi wa data husika umehusishwa na lengo kuu la utafiti wa mada hii. Baada ya kuyapanga kwenye jedwali, tuliendelea na hatua ambayo ni ya uchanganuzi wa atahari zenyewe ili kuona ukweli unaotawala katika data hizo ambazo hatimaye, ndizo zilizotupatia msimamo wetu kuhusu mada ya utafiti huu. Athari nyingi za uandishi zilitambuliwa katika utafiti huu.athari hizo zilipochanganuliwa, zilirekebisha iii kuondoa kasoro ambazo zilifanywa na watafitiwa. Kwa mantiki hiyo, jedwali lifuatalo ndilo linaloonyesha muhtasari waathari na makosa ya uandishi wa insha yaliyotambuliwa katika data yetu.

Jedwali l: jedwali inayo onyesha Athari za Kinyankore Kikiga katika insha za wanafunzi

	Athari za kinyankor-kikiga iliyojitokeza katika uandishi wa insha
1	Kuhamisha kanuni za sentensi za LI kwa L2
2	Kubadilishana kwa fonimu au sauti
3	Athari za ujumlishaji wa kanuni, sarufi na matumizi ya maneno
4	Kuhamisha maneno ya Kinyankore- Kikiga katika Kiswahili sanifu
5	kuhamisha maana ya manenoya **LI** kwa **L2**

Asili: Utafiti wa nyanjani 2021

Jedwali hili ni inaelezea namna watafitiwa walivyo athrika na Lugha ya Kinyankore-Kikiga katika mijadala yao, mitihani yao,uashilishaji, na hasa katika uandishi wa insha za Kiswahili ambapo wanafunzi wengi waliathirika na lugha yao mama. Kwa mfano baadhi ya Swatafitiwa wangu 30 waliathirika sana kama ilivyo hapo juu. Yaani walihamisha kanuni za sentensi za Kinyankore-Kikiiga kwa Kiswahili kimofolojia, kisarufi, ambacho hupotoa sentensi zao, pia walitumai sauti za LI kwa L2 ambacho kilibadilisha matamshi ya maneno katika insha zao.baadhi yao pia walihamisha maneno ya Kinyankore-Kikiga katika Kiswahili yaani waliweka maneno yaugha yao maama katika insha zao kwa kuwa hawa kuwa nu ujuzi mkubwa wa maneno ya Kiswahili, pia kutumia maana za maneno kulingana na ligha yao mama katika insha zao za Kiswahili ambacho hupotoa maana ya maneno hayo au maana lengwa ikabadilika nakuwa nyingine.

4.2 Kueleza athari za Kinyankore -Kikiga katika insha za wanafunzi.

Athari zimeelezwa kulingana na data iliyopatikana kutoka kwa wanafunzi wa Kiswahili wa shule ya juu Brain Storm, shule ya sekondari Kabale. Ambao walikuwa 30 katika kila darasa.

Athari hizi zilipatikana katika mazoezi ya uandishi wa insha, hojaji

4.2.lKuhamisha kanuni ya sentensi ya LlkatikaL2

Kanuni za sentensi ni mifumo sahihi ya sentensi. Wanafunzi wengi walitumua kanuni za sentensi za Kinyankore-Kikiga katika sentensi insha zao za Kiwahili yaani kudondosha fonimu, kuongeza fonimu kutumia silabi zisizosahihi, kubolonga sarufi za sentensi zao ambacho kilipotoa insha zao;

Sentensi potovu	**Sentensi sahihi**
0 I) Mtu yoyote akisoma magazeti.	Mtu **yeyote** akisoma magazeti. Magazeti **mengi** huwa na maswali. Mitihani **hiini** migumu.
2) Magazeti **mingi** huwa na maswali.	Kutoweza kuhandika.
3) Mitihani iinimigumu.	Ananifunga na mama.
4) Kutoweza kuhandiikavizuri.	
5) Anafunga mimi na mama	

Kutoka **01)** hadi **05)** watafitiwa waliharnisha kanuni za sentensi za kisarufi, kifonolojia za Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili.rnfano; aliturnia **'mi'** badala ya **'me'** kwenye 02) 'ii' badala ya 'hii'kwenye **(03),** 'yo'badala ya **'ye' kwenye** (0l)arnbacho kilipotoa rnaana ya maneno yao na kupotoa sentensi zao.

4.2.2Kubadilishana kwa fonimu au sauti

Matamshi ya maneno ya lugha yoyote ile ni mfumo wa sauti. Hali ya kutumia sauti moja rnahali palistahili sauti nyingine tofauti, ilichangia kuwepo kwa kasoro katika baadhi ya maneno yaliyotumiwa na baadhi ya watafitiwa. Mawasiliano bora yatakuwepo iwapo sauti itatumika ipasavyo. Mwanafunzi hufanya kosa hili kwa kuturnia sauti rnoja rnahali arnbapo palihitajika sauti nyingine tofauti. Hali hii ilichangia sana kuwepo kwa rnakosa ya uandishi wa insha na matini za watafitiwa.

Sentensi potovu	**Sentensi sahihi**
l I) Kuj ua baada ya kushorna.	Kujua baada ya kusoma
I2)gombe wanakula nyansi.	Ng'ombe wanakula nyansi.
I3) Anarima shuleni.	Analima shuleni.

I4) Anakuja mwalimu.	Anakuja Mwalimu.
I5) Nirisema twende.	Nilisema twende.

Makosa katika (ll)hadi (15)huashiria namna ambavyo wanafunzi walivyochagua sauti ya Kinyankore-Kikiga na kuitumia katika Kiswahili kwa mfano walitumia sauti **/S/** ~ >**!sh/ /kw/**<> **/kl, /r/** > ***/Ll.*** Hililililetea kuwepo kwa makosa kwa sababu maana iliyokusudiwailipotoka kabisa.

4.2.3 Matumizi ya Msamiati kutoka Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili sanifu.

Msamiati ni maneno yanayoteuliwa kutumiwa yasiyo ya kikawaida.baadhi ya wanafunzi walitumia msamiati wa kinyankore-Kikiga katika insha zao za Kiswahili ambacho kiliathiri na kupotosha sentensi za insha zao za Kiswahili na yafuatayo ni baadhi ya maneno ya Kinyankore-Kikiga waliyoyatumia na yale sahihi ya Kiswahili.

Kinyankore-Kikiga *2*	**Kiswahili**
7) Tunaona **vishani** 28)	Tunaona **picha**
Tunamreba...	**Tunamwona**
29) Kiswahili **munonga***30)*	Kiswahili ***sana***
mtu **muhango**	Mtu **mkubwa**

4.2.4. Kuhamisha maana ya maneno ya Kinyankore-Kikiga kwa Kiswahili

Wanafunzi wengi walitumia maana za maneno ya liugha yao mama katika insha zao ambacho kiliathiri insha zao nakuziletea makosa ya kimaana

Yafuatayo ni baadhi ya maneno;

Kinyankore-Kikiga	**Kiswahili**
36) Gari	Baskeri
3 7) Purezidenti.	Raisi.
38) Hanu.	Hapa.

4.2.5. Ukiukaji wa Sheria za Lugha Lengwa

Lugha lengwa ni ya katika utafiti huu ni ya Kiswahili. Wanafunzi wamekiuka sharia za lugha hii kama vile za sarufi, fonolojia, kuhamisha viambishi kwa kuingiza zile za KinyankoreKikiga ambacho kilipotoa insha zao. Wanafunzi walikiuka sheria za lugha yaKiswahili kama

ifuatavyo:

Kinyankore-Kikiga	**Kiswahili**
39) Kidarasa cha wanafunzi.	Darasa la wanafunzi. Ninakuja
40)Tunakuja_mama na mimi. 41)	na mama. Ng'ombe wanakula
Ngombe zinakula nyansi	nyansi.

4.3 Hitimisho

Lugha ya kwanza iliathiri lugha ya pili kwa kusababisha Makosa mbalimbali ya uandishi yalitambuliwa, yakaainishwa na kuchanganuliwa kwa kina katika utafiti huu. Makosa hayo ni mrundiko wa maneno katika sentensi; kuongeza sauti visivyo katika neno; kuacha neno katika sentensi; kutengenisha neno visivyo:; matumizi ya msamiati usiofaa katika muktadha; kubadilisha mpangilio wa fonimu katika neno na kuunganisha maneno visivyo huku yakisababishwa na ujuzi mwingi wa lugha ya kikiiga ya wanafunzi na lugha ya kifumbira

kwa kiwango kidogo.

Pia. katika sura hii tumeshughulikia vyanzo vya makosa katika insha tulizochanganua.

Tuligundua kuwa ni vigumu kuamua kwamba hali au kosa fulani hutokana na sababu maalumu kwa kuwa kosa moja linaweza kusababishwa na mambo mengine mengi. Vyanzo hivyo ni pamoja na: athari ya lugha ya kwanza yaani Rukiiga: ukiukaji wa kanuni za lugha lengwa.

SURA YA TANO

MUHTASARI, MATOKEO, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.1Utangulizi

Sura hii inatoa muhtasari wa utafiti huu, kulingana na malengo, maswali ya utafiti, mapendekezo na kubainisha sehemu ambazo zinaweza kushughulikiwa katika tafiti za baadaye.

5.2 Muhtasari

Lengo lilikuwa ni athari za Kinyankore-Kikiga katika uandishi wa insha za Kiswahili za wanafunzi ambapo watafitiwa walihamisha kanuni za sentensi za lugha ya KinyankoreKikiga na kuzitumia katika sentensi za Kiswahili ambacho kili athiri upatanisho wa kisarufi wa sentensi zake. pia walihamisha misamiati ya Kinyankore-Kikiga ambapo waliingiza maneno ya luha mama katika insha zao za Kiswahili na pia walituma sauti za KinyankoreKikiga katikakazi zao ingawa hukaribiana kimatamshi lakini tofauti kimaandishi ambacho kiliathiri maneno na sentensi zao.

5.3 Matokeo

Matokeo haya yamepangwa kulingana na malengo matatu.

5.3.1 Kutambua athari za kikiiga katika uandishi wa insha za wanafunzi.

Lengo hili lilitimizwa kwa kuweka bayana athari za kikiiga zilizotambuliwa katika insha za wanafunzi walizoandika. kwa mjibu wa data za utafiti huu, ilitambuliwa kuwa athari mbalimbali zilijitokeza katika insha za wanafunzi. Athari mbali mbali za uandishi zilizotambuliwa, ziliainishwa katika makundi mbalimbali na baadaye zikasahihishwa. Tulizingatia umaratokezi wa kila athari katika kupimia asilimia ya athari. Mtafiti aliweka athari hizo pamoja kwa watafitiwa wote walioshirikishwa katika utafiti na kupiga mara mia moja. Kisha atahari hizo ziliwekwa katika jedwali ili kurahisisha usomaji wa maudhui yatokanayo na uchanganuzi wa data husika.

Jedwali 2: jedwali inayo onyesha matokeo ya Makosa ya uandishi wa insha za Kiswahili miongoni mwa wanafunzi.

	Athari za kinyankore -kikiga iliyojitokeza katika uandishi wa insha
1	Kuhamisha kanuni za sentensi za LI kwaL2
2	Kubadilishana kwa fonimu au sauti
3	Athari za ujumlishaji wa kanuni, sarufi na matumizi ya maneno
4	Kuhamisha maneno ya LI kwa L2
5	Kuhisha maana ya maneno ya LI kwa L2

Asili: Utafiti wanyanjani **2021**

5.3.2 Kufafanua Vyanzo vya Makosa Yaliyotambuliwa katika uandishi wa insha za wanafunzi

Lengo la pili la utafiti huu lilikuwa kufafanua vyanzo vya makosa yaliyotambuliwa katika uandishi wa insha za wanafunzi.na vyanzo hivyo ni kama vifuatavyo:

5.3.2.1 Umilisi wa chini wa Walimu na wanafunzi

Makosa yote katika insha za wanafunzi yalikuwa ni kwa sababu hawakuwa na ujuzi wa kiswahili na walimu wao hawakuwaelimisha msamiati sanifu wa kiswahili kilichowaletea kutumia wao wa Kinyankore-Kikiga. na pia kanuni sarufi za kinyankore-kikiga walizitumia kwa kuwa hawakuwa na ujuzi wowote wa upatanisho wa kisarufi wa Kiswahili

5.3.2.2 Mbinu za kufundishia

Walimu walikuwa wanatumia mbinu za kufundishia ambazo zilikuwa za kiwango cha juu kama vile mihadhara ambazo ziliwaletea wanafunzi kuto elewa Kiswahili vye na kuendelea kutumia Lugha yao mama ambayo iii athiri uandishi wainsha zao za Kiswahili.

5.3.2.3Vifaa kufundishia

Vyanzo vya makosa katika insha za wanafunzi pia ilikuwa ni sababu ya walimu kutumia vifaa vyenye Kinyankore-Kikiga ambacho kililetea wanafunzi kuzoeana na Lugha hii ambacho kiliathiri maneno na mifumo ya sentensi zao katika insha zao kwa mfano alitumia

Magazeti ya Kinyankore-Kikiga kama kifaa cha kufundishia wakati alipokuwa akifundisha uandisha insha.

5.3.2.4 Misimamo hasi

Kwa sababu ya msimamo hasi juu ya lugha ya Kiswahili kama vile kusema kuwa ni lugha ya wezi, ni ngumu, haina faida, wanafunzi walitumia sana Kinyankore kuliko lugha ngeni ya Kiswahili ambayo hawakuzoea nayo na hiki kili athiri insha za kwa kuchanganya maneno, kuhamisha kanuni za sentensi za lugha yao mama ambayo ni Kinyankore-Kikiga katika insha zao za kiswahili

5.3.2.5 Mifumo ya sera za serikali

Serikali yetu ya Uganda hakuweka wazi umuhimu wa lugha ya Kiswahili na kuifanya Lugha rasmi ambacho kililetea wanafunzi kutoweka nguvu katika kujifunza Lugha ya Kiswahili ambacho kiliwaletea kuzoea na Lugha yao mama ambacho kiliathiri uandishi wa insha zao zenye makosa mengi

5.3.2.6 Vifaa vya ujifunzaji

Hivi ni vifaa wanafunzi wanavyotumia wakati wa ujifunzaji Kiswahili. Wanafunzi hiuwa hawana vifaa mwafaka vya ujifunzaji kama vile vitabu vya Kiswahili, kamusi za Kiswahili ambazo huwa na maneno maelezo na hata mifumo ya sentensi sahihi za Kiswahili na kwa hivyo wanafunzi hubaki bila ujuzi wowote wa Kiswahili ambacho huathiri uandishi wa isha zao kwa kuweka maneno, fonimu, sentensi ambazo si sahihi

5.3.2.7Lugha ya mazingira

Katika Munispa ya Kabale, lugha ya mazingira ni Kinyankore-Kikiga ambayo wanafunzi walizaliwa na kujifunza kuwasiliana na wengine. Wamezoea nayo ambacho kiliwaletea kutojielimisha sana Kiswahili yaani hawana wa kukiongea nao. Sababu hii imechangia sana katika kukosea katika uandishi wa insha za wanafunzi kwa sababu hawakuwa naujuzi wa kutosha wa Kiswahili

5.3.2.8Ukuruba wakanuni na maumbo yalugha kati ya Kinyankore-Kikiga na Kiswahili Kanuni na maumbo ya maneno na sentensi za Kiswahili hukalibiana sana na ya KinyankoreKikiga ambacho huwaletea wanafunzi kutotofautisha kati ya hivyo viwili na mwishoni

kikaleta makosa katika insha zao.Kwa mfano Sentensi za Kinyankore-Kikiga huwa na KT +KN na pia Nomino Kiambishi +Mzizi kama vilivyo katika Kiswahili. hiki kilileta makosa mengi katika insha za wanafunzi kwasababu walidhani wakitumia maneno au sentensi za kinyankore-kikiga katika insha zao zaweza kufanya na mwisho pakazuka makosa.

5.3.2.9 Uhamishaji wa viambishi

Viambishi vya Kinyankore-Kikiga ni tofauti na vya Kiswahili ingawa kimatamshi ni sawa.
Sababu hii iliwaletea wanafunzi kufuatia matamshi ya Yiambishi na mwishoni waliweka vile vya Kinyankore-Kikiga ambacho kiliathiri insha zao kwa kuwa na makosa mengi.

5.4 Hitimisho

Kutokana na utaftti huu, imebainishwa kuwa kikiiga huathiri uandishi wa insha za Kiswahili za wanafunzi kwakutitia njia za: kurundika maneno katika sentensi,Kutenganisha neno visivyo, kutumia sauti zisiyofaa katika maneno, kutumizi msamiati usiofaa, na Kubadilisha mpangilio wa fonimu katika maneno, na Kutumia sauti isiyofaa katika neno. Yyanzo vya makosa husika ni: ukiukaji wa sheria za lugha ya Kiswahili, athari ya lugha za kwanza za watafttiwa yaani kikiiga.

5. 5 Mapendekezo

Washikadau anuwai wanahitajika iii kuboresha mawasiliano andishi ya Kiswahili. Utafiti huu ulichanganua athari ya kikiiga katika uandishi wa insha za wanafunzi na kuelezea makosa mbalimbali yanayokinga mawasiliano andishi ya wanafunzi katika manispaa ya kabale. Makosa husika yatawasaidia walimu wa Kiswahili katika kupunguza makosa yanayojitokeza katika matini za wanafunzi. Vipengele vya uandishi wa matini anuwai visisitizwe na walimu wa Kiswahili wakati wa ufundishaji. Makosa yashughulikiwe kwa njia ya kipekee kwa kuwa yanatatiza uelewekaji wa ujumbe. Walimu wawapatie wanafunzi kazi nyingi za kuandika shuleni na nyumbani ili kuimarisha mawasiliano andishi.

Wanafunzi pia wanawajibu katika kuboresha mawasiliano andishi ya Kiswahili. Wanafunzi wasome vitabu vingi vya lugha ya Kiswahili iii kuwa na umilisi wa matumizi ya Kiswahili sanifu. Kwa kufanya hivyo, watafahamu miundo mbalimbali ya sentensi, matumizi ya aina mbalimbali za maneno na nafasi inayostahili kuachwa kati ya neno moja na lingine. Waandike matini mbalimbali kadri wanavyoweza ili kuimarika katika uandishi wao. Wapitie kazi zao wamalizapo kuziandika iii kurekebisha makosa yaliyojitokeza walipokuwa

wakiandika kwa haraka. Watumie Kamusi ya Kiswahili sanifu iii kufahamu maana ya msamiati ambao unawatatiza. Pia, watumie lugha sanifu ya Kiswahili katika mandhari na miktadha halisi iii waweze kukuza ufasaha na umilisi wao katika mazungumzo na maandishi. Kwa hivyo, kujifunza kuwasiliana ni kujifunza lugha husika pia. Kupitia rnawasiliano au mazungumzo na watu wengine ulimwenguni, mwanafunzi hukuza kaida za muundo na matumizi ya lugha husika. Mazungumzo katika Kiswahili hayana budi kukuzwa shuleni kwa vyovyote vile kwani huko ndiko muktadha muhimu wa ujifunzaji lugha.

MAREJEO

Mangwa. D. O. *(2004).4thari za Ekegusii katika Kiswahili na Zilivyochangia Matokea Mabaya ya Mihani wa Kitaifa wa Kiswahili ka anafunzi akisii ilaya* ya Kisii Kusini Tasnifu ya M. A. (lsiyochapishwa), Chuo Kiku cha Egerton, *Kikamba: Mfano wa ilaya ya Kitui.* Tasnifu ya M. A. (lsiyochapishwa) Chuo

Kikuu cha Nairobi.

Ontieri, I O. (2010). *Uchanganuzi wa makosa katika insha za wanafunzi wa shule za Upili: Mfano wa wilaya ya Nakuru, Kenya.* Tasnifu ya PhD (Isiyochapishwa). Chuo Kikuu cha Egerton, Kenya.

Collier, V. P. (1995a). *Acquiring a second language for school: Vol. I, No. 4.Directions in language and education.*

Cumming, A. (2001). *Learning to write in a second language: two decades of research. in R. Manchon* (Ed.), *Writing in the L2 classroom: issues in research and pedagogy* (to appear).

Ciira. M.W. (2011). First Language's Interferences on the Second Language in the Syntactic *Structure of the Second Language Learners' Writing. Nairobi: University of Nairobi, M.A. Thesis, Unpublished.*

Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition.New York: Oxford*

University Press.

Birdsong, D. (2005). *interpreting age effects in second language acquisition" in J. Kroll & A. DeGroot (eds.), Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Perspectives (pp. 109-127). Oxford: Oxford U. Press.*

Corder, S. (*1967).Error analysis and lnterlanguage.* Oxford: Oxford University Press.

Furaha., S. (200 I *).Makosa ya Kisintaksia katika Ujifunzaji wa Kiswahili: Mfano Kutokanana Wanafunzi wa Ikolomani wilaya ya Kakamega.* Tasnifu ya Ph.D (lsiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Nairobi, Kenya.

Har0on, M. (*1998).Kuathirika kwa Kiswahili na Kigisu Nchini Uganda Kifonolojia, Kimofolojia, Sintaksia na Utamaduni.* Tasnifu ya M.A (lsiyochapishwa) Kampala University Press

KIAMBATISHO 1: HOJA.JI

Dhamira kuu ya hojaji hii ni kukusanya data kwa minajili ya kufanikisha utafiti tu.

Tafadhalitoajibu sahihi katika sehemu hii ifuatayo:

I . Jina lako----------

2. Mahal i pa kuzal iwa----------

3. Mahal i unakoish i----------

4, Lugha yako ya mama (kwanza)----------

5. Taj a l ugh a zi ngi ne uzij uazo----------

Je, unaweza kujieleza kwa lugha ya kwanza kwa ufasaha ..... .

6. Lugha ya Kiswahili inazungumzwa shuleni Ndio au la----------

F a fanua _ji bu lako---------- ----------

---

7. e unapenda somo la Kiswahili? ..... .

Fafanuajibu lako ..... .

KIAMBATISHO 2: MJARABU

Muda: SAA MOJA Tafadhalijibu maswali yote

a) Tunga sentensi zitakazobainisha maana ya jozi za maneno zifuatazo:

Mbari

Mbali

---

b) Tunga sentensi zinazodhihirisha ngeli za nomino hizi:

Kifaranga

Sukari

---

c) Tumia maneno yafuatayo katika sentensi:

Papa

Baba

Sabuni

Zabuni

.....a.a.a.....

d) Tunga sentensi tatu zikionyesha maana za neno **simu, gazeti.**

---

e) Tunga sentensi mbili tofauti ukitumia vitenzi hivi vya silabi moja:

Pa----------

La----------

g) Tumia kivumishi cha **sifa** katika sentensi.

---

2. Kwa maneno 70-150 fafanua umuhimu wa magazeti kwa wanafunzi wa shule za sekondari.

.....ee-